

тематичних груп, лексику яких проходили під час курсу з спеціального перекладу. Студенти створювали без допомоги словників зрозумілі і спроможні до подальшого ужитку тексти, і все це зробили в точно зазначеному часовому проміжку. Без попередньої підготовки студенти не змогли б перекласти отакі тексти відносно швидко і надійно.

З іншого боку, цей метод наголошує на короткочасній пам'яті. Щоб утримати оці знання в довготривалій пам'яті, студентам потрібен постійний і регулярний контакт з отакими текстами. Пам'ять повинна бути тренована у конкретних тематичних групах ще деякий час після закінчення курсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kredátusová, J.: *Odborný preklad v praxi. Učebnica s cvičeniami pre ukrajínistov. Vysokoškolská učebnica 41 (AFPh UP 307/389)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2011.

2. Csiriková, M. – Urieová, L.: *Odborný překlad v praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2005.

3. Csiriková, M. – Klausová, V.: *Odborný překlad v praxi. Cvičné texty pro rusisty*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2006.

This contribution/publication is the result of the project implementation: *Retrofitting and Extension of the Center of Excellence for Linguaculturology, Translation and Interpreting* supported by the Research & Development Operational Programme funded by the ERDF.

УДК 81'255.4-051(477)В.Коптілов : 82(4)

*Одрехівська І.М.
(Львів, Україна)*

ФОЛЬКЛОРНІ НАЧАЛА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В.В. КОПТІЛОВА-ПЕРЕКЛАДАЧА (на матеріалі українських перекладів поезії романтиків)

Статтю присвячено розгляду характерних особливостей мовної особистості В.В. Коптілова-перекладача на основі його українських перекладів поезії В. Блейка, Г. Гайне, В. Гюго, Ю. Словацького. Аналіз проводиться у межах теорії про тривірневу структуру мовної особистості Ю. Караулова та концепції мовної особистості перекладача, яку обгрунтувала О. Шевченко.

Ключові слова: мовна особистість, В.В. Коптілов, перекладознавство, віршовий переклад, індивідуальність перекладача, перекладацька стратегія.

Статья посвящена рассмотрению характерных особенностей языковой личности В.В. Коптилова-переводчика на основе его украинских переводов поэзии В. Блейка, Г. Гейне, В. Гюго и Ю. Словацкого. Анализ проводится в рамках теории о трёхуровневой

© Одрехівська І.М., 2011

структурі мовної особистості Ю. Караулова та концепції мовної особистості перекладача, представленій О. Шевченко.

Ключевые слова: мовна особистість, В.В. Коптілов, перекладознавство, стихотворний переклад, індивідуальність перекладача, перекладознавча стратегія.

The article deals with some characteristic features of the speech personality of V.V. Koptilov as translation practitioner on the basis of his Ukrainian translations of the poetry by W. Blake, H. Heine, V. Hugo and Ju. Slowacki. The analysis is done in terms of the theory of three-layer structure of the speech personality elaborated by Yu. Karaulov as well as the concept of speech personality as presented by O. Shevchenko.

Key words: speech personality, V.V. Koptilov, translation studies, poetry translation, translator's individuality, translation strategy.

Термін „мовна особистість”, опрацьований В. Виноградовим та введений в широкий обіг Ю. Карауловим, значно еволюціонував у науковому дискурсі (від мовної особистості письменника до мовної індивідуальності персонажа й читача) та перебуває тепер у центрі антропоцентричної лінгвістики. Вивчення лише ідіостилю творця художнього тексту не може вичерпно розкрити його мовну особистість, оскільки такий аналіз позбавлений прагматичного складника, тобто соціального і культурного контексту. Дослідження мовної особистості перекладача як творця „вторинного образу першотвору” (термін – Б. Криси [1: 25]) особливо актуальне у новітньому пострадянському перекладознавстві, зокрема у світлі персоналістського виміру історії українського художнього перекладу. Панорамні огляди персоналії художнього перекладу за авторством Р. Зорівчак, М. Москаленка, М. Стріхи та Т. Шмігера, дисертації про новаторство М. Лукаша, перекладацький метод Віри Річ та розвідки про особистість М. Рудницького прокреслили орієнтовні вектори досліджень неосвоєних сторін творчої спадщини українських перекладачів. Якщо спроектувати рефлексії Б. Тихолоза на перекладознавство, то можна зробити висновок: „Історія українського художнього перекладу – це історія особистостей. Не стилів, не напрямів, не угруповань, не ідеологій – особистостей. А вже потім – стилів, напрямів, угруповань, ідеологій...” [2: 12-13].

У цьому контексті індивідуальний почерк мовної особистості В. Коптілова-перекладача по-своєму унікальний з кількох причин:

- по-перше, власну філософію перекладу проф. В. Коптілов випробовував власними перекладами, не відступаючи від того, що декларував як правильне чи бажане у своїх теоретичних працях. У цьому контексті дещо суперечливим є твердження М. Стріхи про В. Коптілова як перекладознавця, який „усе бачить виключно з кабінету дослідника кінця ХХ століття” [3: 75], відтак аналіз особистості В. Коптілова-перекладача стане спробою аргументованого деконструювання певних стереотипів.

- по-друге, В. Коптілов працював у всіх літературних жанрах (переклади епічних, ліричних та драматичних творів); його інтерпретації належать до різних перекладацьких жанрів: власне перекладів (сюди належить переважна більшість його творів) та інтертекстів, тобто переспівів та перекладів за мотивами, що залучають адаптивні стратегії;

- по-третє, мовна особистість В. Коптілова формувалась в умовах українсько-російського білінгвізму (ми будемо розглядати полілінгвальність як соціально зумовлену властивість мовної особистості В. Коптілова);

- по-четверте, перекладач прижиттєво лише один раз опублікував власні поезії у випуску журналу „Вітчизна” 1995 р. [5], присвяченого 100-річчю від дня народження М. Рильського. Літературознавець та перекладач О. Бросаліна вперше присвятила оригінальній поезії В. Коптілова окрему ґрунтовну розвідку під дуже влучною назвою „Вірші з перекладачевої шухляди” [6]. Оригінальна поезія автора значно розширює горизонти бачення Коптілова феномену, і водночас „унаочнює” цілісність постаті В. Коптілова у контексті епохи.

Для системності дослідження насамперед зробимо короткий теоретичний екскурс у проблему та побіжно розглянемо основні концептуальні моменти в аналізі мовної особистості перекладача. Найсинтетичніше визначення цього терміна запропоновано у праці О. Семенюка „Основи теорії мовної комунікації”: „Мовна особистість – це модель представлення особистості, що ґрунтується на аналізі дискурсу носія мови й узагальнено об’єктивує особливості використання ним системних засобів мови як з метою відображення його світобачення, так і для реалізації комунікативних інтенцій” [7: 230]. Отже, доступ до мовної особистості здійснюється через її продукти – текст і дискурс. Відповідно, у тексті перекладу інтерпретатор повинен відтворювати мовні структури тексту першотвору „в термінах” авторського сприйняття й досвіду світу, зберігаючи навіть у мікрообразах „семантичну реальність першотвору” (термін – Л. Коломієць [8]). Проте абсолютне перевтілення перекладача в „образ автора” неможливе, й художній переклад стає „діалогом світоглядів, систем світу, трансформацією думки з одного національного поля в інше” [9: 141], несе в собі новий погляд на твір, і „*особистість виступає тут як структурний елемент*” (курсив – наш) [1: 30]. Отож перекладач відтворює оригінал крізь призму власної мовної особистості та стає, так би мовити, “належним до оригіналу”, відтак впливає на експресивність тексту перекладу, на його ритміку й загалом на цілісне сприйняття перекладеного твору. Ще О. Потебня висловлював думку, що переклад з однієї мови на іншу є не передача тої самої думки, а генерування іншої, відмінної [10: 265]. Тому вважаємо цілком правомірно прийняти позицію О. Шевченко, яка ідентифікує одиницею аналізу мовної особистості перекладача *перекладацьку трансформацію* [11: 7], що стає осердям і нашого дослідження. Звідси, на нашу думку, у мовній особистості перекладача реалізується і його творча індивідуальність, і його творчий метод.

У монографії „Язык и языковая личность” [12] Ю. Караулов висвітлює трирівневу структуру мовної особистості, яка об’єднує різнобічні підходи до вивчення цього феномена. Саме концепція Ю. Караулова використано в цій розвідці як основу для аналізу мовної особистості В. Коптілова-перекладача, оскільки дозволяє комплексно окреслити його мовну особистість, враховуючи засади лінгвопсихології, філософсько-світоглядні передумови, етно-національні характеристики та історико-культурні витоки.

За Ю. Карауловим, нульовим є рівень *вербально-семантичний*, або лексикон особистості, що охоплює лексичні та граматичні засоби, які використовує особистість, створюючи увесь масив текстів. Перший рівень – це рівень *лінгвокогнітивний та лінгвокультурний*, представлений тезаурусом особистості, який передбачає аналіз варіативної та унікальної частини її тезаурусу. У контексті мовної особистості перекладача цей рівень аналізу формується концептуальними трансформаціями у канві перекладного твору. І нарешті другий рівень – це *мотиваційний* рівень, тобто прагматикон особистості, що становить систему цілей, мотивів та настанов, які домінують у творчості перекладача, й

визначає ієрархію цінностей та смислів в мовній моделі світу особистості перекладача [12: 9]. Дану структуру О. Шевченко доповнює ще додатковим рівнем – *зоною підвищеної креативності*, коли перекладач здійснює трансформації, які виходять за рамки діяльності інтерпретатора-посередника, і перекладач здобуває статус співавтора [11: 5].

Отже, ці теоретичні моменти стали підвалинами нашого аналізу мовної особистості В. Коптілова на основі віршових перекладів творів поетів-романтиків: В. Блейка, Г. Гайне, В. Гюго та Ю. Словацького – такий підбір авторів-представників відповідно англійської, німецької, французької та польської літератур слугує принципу різномовності для забезпечення об'єктивності дослідження. Вибір епохи Романтизму зумовлений власне естетичним представленням цієї епохи: лібералізму в літературі, звільненням творчої думки від застарілих і закостенілих представлень, основним кредом став кантівський вислів: „Геній не підкоряється правилам, а створює їх”. Поети-романтики створили потужний рух, цілу революцію в поезії, оскільки замінили раціоналістичний вірш класицизму на мову людських почуттів, відмовились від суворого поділу лексики на „високу” і „низьку”, здивували різноманітністю ритмів та реформували ставлення до особистості, її творчого засновку. Безперечно, потрібно визнати множинність романтизму, який не був однорідний навіть у рамках однієї національної літератури, проте з погляду генеалогічної спорідненості віршових форм, характером поетичного світогляду видається цілком умотивовано аналізувати саме такий корпус ілюстративного матеріалу.

Логічно почати практичний аналіз саме з прикметних рис мовної особистості В. Коптілова на *вербально-семантичному* рівні. Чільне місце в текстовій тканині художніх перекладів з-під його пера посідають усталені українські мовні звороти, зокрема розмовно-просторічної тональності, які здебільшого гармонійно вписуються в малюнок перекладеного твору. Тут сміливість перекладача виявляється в зверненні до адаптивних стратегій (за термінологією В. Демецької) в рамках власне перекладу, тобто наслідування української народнопоетичної традиції, транспонування образного плану в сталі українські фольклореми. Наприклад, легенда „Тангейзер” Г. Гайне, написана віршем на основі мотивів середньовічної німецької саги про зловісне кохання до Венери шляхетного рицаря Тангейзера, в інтерпретації В. Коптілова [13] пронизана численними вкрапленнями українських стилем: *Der edle Tannhäuser, ein Ritter gut, / Wollt Lieb' und Lust gewinnen... - Рицар Тангейзер, шляхетний юнак, / По втіхи у світ подався ...* [13: 185].

У перекладі вжита лексема *втіха* з семантикою „задоволення, розвага” [14] постає своєрідним узагальненням прагнень рицаря і стає опорним компонентом фразеологізму „податися по втіхи у світ”, що означає „шукати насолоди”. Отже, В. Коптілов віднайшов адекватне втілення Гайнівського опису подвигів Тангейзера *winnen Lieb' und Lust* „здобути кохання та бажання/пристрасть”.

Подібну стратегію бачимо в наступному прикладі: *Schaun dich die großen Augen an, / So bist du wie angekettet...- Як очі на тебе вона зведе, / Вже ти й на зачок потрапився* [13: 188]. В оригіналі Г. Гайне вжив лексему *anketten*, що в перекладі українською мовою означає „прикований ланцюгами”. В українському макроконтексті „ланцюги” мають доволі широке асоціативне поле. Насамперед, синонімом є лексема „кайдани” [14], що має глибоке символічне значення: „те, що сковує волю, зв'язує, гнітить когось, заважає їхньому розвитку” [26]. Зрозуміло, що Г. Гайне актуалізував інший смисл у вжитому *angekettet*. Мабуть, також завдяки поширенню давньогрецького міфа про страждання ле-

гендарного Прометея, прикованого до скелі, прямий переклад цієї лексеми створив би „стилістичний зсув” (за термінологією А. Поповича). Варіант В.В. Коптілова „попасться на гачок” з семантикою „безповоротно захопити, полонити чим-небудь” [15] (очевидно полонити юнака пристрасно, красою у даному контексті) є функціональною аналогією та найбільш витриманий в стилі оригіналу.

У цьому місці: *Wenn ich an dieses Lachen denk, / So weine ich plötzliche Tränen.* - Я зірко плачу, згадавши той сміх, / *Готовий за нього до ззуби* [13: 188], фактично, В. Коптілов вже у першому рядку відтворив зміст даного уривку, надавши у наступному рядку перекладу більшого емоційного заряду використаним зворотом-колоквіалізмом з фразеологічного фонду української мови *бути готовим до ззуби* (тобто до загибелі). Якщо охарактеризувати у ракурсі аналізу перекладацького методу В. Коптілова, то дані приклади свідчать про стратегію стилізації в перекладі, а саме локальної та індивідуальної стилізації.

В оригіналі автор порівнює знедоленого рицаря до „бідного (жалюгідного) привида”: *Ein armes Gespenst bin ich am Tag...*, для якого перекладач знаходить рівновартісний відповідник: *Немов потороча, блукаю я вдень...* [13: 188] Справді, в німецькій мові є вислів „als Gespenst umgehen” з семантикою „блукати мов неприкаяний” [16], з якого В. Коптілов запозичив дієслово „блукати” та латентно переосмислив експресію „неприкаяний”, давши, як наслідок, відповідник *потороча*, що формує подвійну смислову проєкцію: „потвора” (бридка, негарна людина) та „привид (примара)” [14]. Щоб зобразити могутню силу водоспаду *Das ist wie ein wilder Wasserfall, / Du kannst seine Fluten nicht dämmen!* - Воно – мов розбурханий водоспад, / *Що рве всі греблі й загати* [13: 188], у перекладі В. Коптілов використовує зворот *рвати греблі*, вжиток якого доволі широкий в українській народній словесності та творчості письменників, для прикладу герой драми-феєрії Лесі Українки має назву *Той, що греблі рве*. У такому ж тоні асиміляції до цільової культури звучить Коптіловський переклад поезії В. Гюго „Видіння” [17]: *Je vis un ange blanc qui passait sur ma tête ; / Son vol éblouissant apaisait la tempête, / Et faisait taire au loin la mer pleine de bruit.* - Я бачив ангела. Полім його сліпучий / *Скорив і ураган, і моря вал ревучий*. Введення паралелізму *моря вал ревучий* у дусі української поезики інтенсифікує образ неспокою моря й урагану, несе значно більший заряд експресії. Окрім того, ця перекладацька трансформація „реабілітує” до деякої міри втрачені деталі початку поезії. Перекладач також змістив акценти, використавши пуант – інтонаційний збій, викликаний різким перепадом довжин речень, оскільки виділив з рамки першого складносурядного речення оригіналу синтаксичне ціле *Я бачив ангела*, яке перетворюється на контрапункт, що додає динаміки та експресії в перекладі.

Проте трансформації у тексті третьої строфи Блейківського вірша „Тигр” [18] у руслі української народної поезики несуть деструктивний характер на сприйняття філософської глибини програмного твору В. Блейка: *And what shoulder and what art / Could twist the sinews of thy heart? - Хто у щасті чи в журбі / Серце вирізьбив тобі?* У цьому уривку В. Блейк у формі риторичного питання робить спробу упізнати істинного творця образу тигра, даючи характерну для себе опозицію: фізичної сили, міці (втілений у образі плеча) та мистецтва. Перекладач не прочитує цю лінію противаг і адаптує до української народнопісенної тональності, впроваджуючи іншу опозицію: щастя (як втілення добра) та

журби. Проте ці дві опозиції не лише різнообразні, вони і функціонально в рамках ідеї даного вірша не накладаються. Такий відступ не можна вважати виправданим.

На противагу народнопоетичній стихії поетичний словник В. Коптілова включає також прямі іншомовні запозичення з мовної матерії оригінального твору, що, відповідно, позиціонує мову перекладу як інноваційно-регенеруючу. Цю „чужинність” в сучасному перекладознавстві визначають терміном „alterity”(несхожість) [19: 127]. Для прикладу наведемо строфу з байки Г. Гайне „Аудієнція” та її український переклад: *Der König sprach: »Du bist nicht so dumm, / Als wie du aussiehst, mein Holder.« / »Das kommt«, erwidert der Schwab, »weil mich / In der Wiege vertauscht die Kobolder. - I каже король: „Не такий ти дурний, / Як спершу здається, мій милій”. / „Бо **кобольди**, бачте, - відказує шваб, - / В колисці мене підмінили”* [20: 324]. Лексема *der Kobold* взята із німецького міфологічного словника, українським еквівалентом якої буде „гном, домовик, пустун” [16]. Лексема *кобольд* не наводиться в реєстрі слів українських словників. На цей ризикований експеримент В. Коптілов, мабуть, пішов заради збереження акцентованого ланцюга „**K**önig-**H**older-**k**ommt-**K**obolder” у рамках даної строфи: у перекладі теж відтворено фоностилістику строфи „**к**ороль-**к**обольд-**к**олиска”.

Наступним є *лінгвокогнітивний/лінгвокультурний рівень* аналізу мовної особистості В. Коптілова, на якому втілюється інтелектуалізм та кінематографічна точність перекладача в аналізі вертикального контексту кожного фрагмента твору. Амплітуда концептуальних трансформацій в інтерпретаціях В. Коптілова справді широка, чимало перекладацьких знахідок можна відзначити в перекладі поезії Ю. Словацького „Do matki”: *Przebaczże mi, o moja ty piastunko droga, / Że się tak zaprzepaścił i tak zaczepuścił; / Przebacz... bo gdyby nie to, że opuścił Boga / Trzeba by... to by ciebie pewno nie opuścił. - О нене! **Терном заросла його дорога.** / Прости його! Йому твого прощення треба. / Прости! Твій син не може відійти від бога. / Якби не це – не відійшов би він од тебе!* [21]

Ця поезія містить глибокий автобіографічний мотив – розлуку самого автора Юліуша Словацького з його матір’ю. У другій строфі автор себе навіть порівнює з псом, який розлігся на польському прапорі, і коли його кликали, лише обертав свій погляд; цей образ свідчить, якою розпукою була для автора неволя рідного народу, що навіть сльози його матері не змінили рішення не повернутись на батьківщину. Отже, Ю. Словацький тут актуалізує дві змістові паралелі лексеми *Mamir*: рідна мати та ненька-батьківщина. Фінальний аккорд цієї поезії – остання строфа – прохання матері пробачити сина та зрозуміти його позицію не повертатись на батьківщину. Саме тут - у текст перекладу В. Коптілов вводить речення **Терном заросла його дорога**, де ідейним ядром постає символічний образ терену. Літературознавці наголошують на послідовному „терноцентризмі” в українській літературній полісистемі, що зумовлений особливим статусом терну в образній системі нашої культури. Символ терну постає втіленням ідеї страждання і порятунку, в одній з народних пісень мовиться: *О, як квітує **терен дикий!** / Лиш в цвіті самота й печаль, / Кора потріскана сльозами, / Один у полі ... та людський жал.*

Фразеологізм *дорога поросла терном* з семантикою „неможливо повернутися, піти або поїхати куди-небудь чи досягти чогось бажаного; давно перестати існувати, щезнути навіки” [15], взятий з фразеологічного фонду української мови, є концептуальною перекладацькою трансформацією на лінгвокультурному рівні. Це свідчить, що В. Коптілов не пасивно транспонує образи й ідеї з однієї мови на іншу, а активно пізнає їх, глумачить. У

В. Коптілова смисловий розвиток другого рядка останньої строфи про те, як герой запропастив себе і зачерствів душею приводить до модуляції у перекладі у руслі вжитого фразеологізму, що, за термінологією М. Бахтіна, можна вважати „стилістичним ореолом” тексту перекладу, яким науковець визначає психологічну експресію, що виявляється у смислових акцентах, логічних наголосах в творі... [22: 338].

У роботі над перекладами В. Блейка слід не забувати критерії структуралістів про переклад наміру автора, що А. Науменко визначає макроперекладом: перекладом філософським, плюралістичним, концептуальним [23: 119]. Найяскравішим виявом концептуального перекладу В. Коптілова стає робота над текстом вже згаданого вірша „Тигр” В. Блейка, першого англійського поета-романтика, філософа та містика. Блейк був стихійним діалектиком, аналізуючи два начала Добра-Зла, Бога-Диявола, й створив власну міфологію. Сам поет писав, що його твори відоміші на небесах, ніж на землі, і справді сучасники його не розуміли, лиш тепер прояснюється істинна філософія його праць. Недарма російський перекладач поезії „Тигр” С. Маршак писав, що вірші Блейка здаються сучаснішими і за формою, і за змістом, ніж більшість віршів багатьох поетів, що з’явилися на Заході після нього [24: 788]. Отож, проаналізуємо інтерпретацію В. Коптілова першої строфи поезії „Тигр”:

*Tyger! Tyger! burning bright
In the forests of the night,
What immortal hand or eye
Could frame thy fearful symmetry?*

*Тигре! Твій вогненний гнів
В чорній пуці забриць.
Хто із сонця і з ночей
Креше жах твоїх очей?*

Вірш написаний чотирьохстопним хореем з парним римуванням (що традиційно для англійської поезії) і постійними чоловічими клаузулами. Фоностилістика першої строфи чітко інструментована на звук **R**, що звучить по-англійськи приглушено, закрадливо і водночас досить розлого в поєднанні з дифтонгами. Окрім того, семантичний повтор *tyger; tyger* настійливо „відкликається” і переходить у своєрідне фонетичне ехо – цілу низку парних алітерацій: *burning bright, frame thy fearful, distant deeps*, та ін. Перекладач В. Коптілов добре ознайомлений зі стратегіями фоностилістики, оскільки в арсеналі його наукових праць – ґрунтовна розвідка „Фоностилістика: теорія та історія”, опублікована у збірнику «Стилістики української мови» [25]. У власних критичних заувагах В. Коптілов неодноразово доводив аксіоматичне твердження про невіддільність звукопису від значення. Здебільшого перекладач прагне відтворити формально-стильові ознаки оригінального звучання та ведається до звукописної гри: перший рядок містить парну алітерацію *вогненний гнів*, строфа загалом оркестрована на звук **Г** і **Н**, та мотив страху й жахиття передається шиплячими (*пуця, креше жах*). Фоностилістичне тло строфи - не маловажливий чинник сприйняття цього твору, проте не головний акцент нашого аналізу, увага тут прикована до концептуальних перекладацьких трансформацій. По-перше, словосполучення *burning bright in the forests of the night* вражає сконцентрованою експресивністю: з тексту оригіналу лише у наступній строфі стає зрозуміло, що горить не сам тигр, а так світяться його очі, хоча Блейк актуалізував не лише поверховий смисл лексеми *to burn*. В англійській мові це дієслово асоціюється з жагою нетерпіння, палаючою пристрасною, полум’ям люті. Перекладач не нівелює цього ефекту багатозначності, передає асоціатив-

не поле дієслова *to burn* цільовою субстантивованою сполукою *вогненний гнів*, що, на наш погляд, цілком адекватний еквівалент. Цікавим видається інше рішення перекладача - підбір дієслова *бриніти* (*гнів в чорній пущі забринів*), яке свідчить про багатство словника В. Коптілова-перекладача. В українській поезії дієслово *бриніти* полісемантичне, його рідше вживане значення - „горіти, пломеніти, палати” (виділяться яскравим, переважно червоним, кольором) [14], отже перекладач ампліфікує у перекладі мотив вогню – *вогненний гнів бринить*, і також вводить у четвертому рядку лексему *очі* (тигра), спростовуючи даний образ для українського читача. Основною перекладацькою трансформацією лінгвокогнітивного рівня у рамках цієї строфи є розкодування первинного Блейкового мікрообразу творця тигра *immortal hand or eye* у макроконтексті усєї міфологічної системи творів автора (боротьба двох начал) і перекодування цього символічного смислу на український ґрунт внаслідок смислового розгортання: *хто із сонця і з ночей*, тобто творець Світла чи Темряви, Добра чи Зла – Бог чи Диявол. Недоліком є втрати змістового наповнення четвертого рядка – хто міг вирізьбити таку страшну пропорційність (симетрію) образу тигра? Тут автор прирівнює сили Бога і Диявола, вказуючи, що будь-яка довершеність оманлива. Загалом, у цьому вірші Блейк використовує прийом обрамлення, перша строфа повторюється наприкінці і стає фінальною з лише однією видозміною – замість модального дієслова *could* вжито *dare*. У цій лаконічній заміні виявляється весь рух думки, весь експресивний заряд твору: „хто міг” – „хто посмів” створити такий страхітливий образ тигра. Спочатку риторичність запити „хто міг” вказує на дивування та захват від результату праці творця, наприкінці „хто посмів” свідчить про розуміння зухвалості та одночасно нікчемності цього задуму. Цей розвиток втрачений у перекладі В. Коптілова, перша строфа повторюється без жодних видозмін, що приносить значну втрату у перекладений твір. Відтак, алегоричний образ двох творців та інертне повторення першої строфи до деякої міри відсторонює українського читача від осягнення феномену В. Блейка.

Мотиваційний рівень мовної особистості В. Коптілова як система цілей та настанов, якими керувався перекладач, можна розмежувати на кілька пластів:

- Як першорядний перекладознавець, В. Коптілов брався за художній переклад лише після всебічного вивчення контексту й автора біографічного та текстуального. Для прикладу, ґрунтовні статті „Гейне на Україні” [27], „Гейне українською мовою” [28], „Гейне в українських перекладах” [29] були вихідною точкою для створення власне перекладів поезії Гейне.

- В. Коптілов як теоретик перекладу виокремлював достоїнства та певні вади існуючих художніх перекладів. Наприклад, В. Коптілов зауважив, що переклади Лесі Українки віршів Г. Гейне відтворюють зміст з його неподільною єдністю з формою художнього твору, проте не передають своєрідного ритмічного малюнку німецького класика. Відтак В. Коптілов-перекладач мав мотивацію заповнити дані прогалини. Наведемо короткий приклад:

*Ich grolle nicht, und wenn das Herz auch bricht,
Ewig verlornes Lieb! ich grolle nicht.
Wie du auch strahlst in Diamantenpracht,
Es fällt kein Strahl in deines Herzens Nacht.*

*Мій гнів минув, біль серце розітнув.
Хай ти вже не моя – мій гнів минув.
Хоч сяйво б'є з твоїх прекрасних віч,
У тебе в серці безпросвітна ніч.*

(переклад В. Коптілова [30])

*Не жаль мені, хай серце розіб'є
Загублена любов! хоч промінь б'є
Круг тебе з самоцвітів, – не жалкую:
Я бачу твоє серця ніч тяжкую.*

(переклад Лесі Українки [31])

Самоцінність перекладу Лесі Українки – беззаперечна, в її інтерпретації окремі різні деталі стилю Г.Гейне відтворено точніше, чим поступається переклад В. Коптілова: окличне речення *Загублена любов!* краще викристалізовує образну думку німецького поета, ніж трансформація *Хай ти вже не моя!*, вжита В. Коптіловим. Проте кільцеве обрамлення першого і другого рядка – акцент на тому, що герой вже не сердиться – значно модифіковане у перекладі Лесі Українки, і ритміка поезії втрачається. Тут треба погодитись з думкою науковця А. Абуашвілі, що в кожний історичний період може існувати такий переклад, який ближчий до оригіналу, ніж усі інші. Він і повинен на даний конкретний період оцінюватись не „паралельно” з іншими, посідати не рівне з ними, а перше місце [32: 107]. Переклади Лесі Українки та В. Коптілова – інтерпретації різних епох в українській майстерні художнього перекладу.

- Кожен письменник та перекладач має свої улюблені жанри, у яких вільно проявляє свій хист та задум. Для В. Коптілова-перекладача оригінальні роботи, написані віршем в літературному жанрі *легенди, байки* та середньовічного роману, близькі за емоційним та інтелектуальним пластом, мовною організацією та ознаками літературної традиції. Переклад над працями цього жанру навіть спонукав В. Коптілова до створення власного твору під назвою „Вибір” [33], який автор визначив як давню легенду. Цей твір теж має латентний філософський вимір, створений у душі діалектизму В. Блейка. Звідси випливає інший пласт мотиваційного рівня – ідейна спорідненість твору до шкали власних цінностей В. Коптілова-перекладача.

Висновки: Проф. В.В. Коптілов як перекладач відзначається філігранною делікатністю при роботі з текстом перекладу на лексичному, ідейному та культурологічному рівнях. У мовній особистості перекладача проявляється новаторство мислення, постійний пошук та експеримент у доборі адекватних відповідників оригіналові.

Проте проведений нами аналіз не може вважатись повним, оскільки рівень охоплення ілюстративного матеріалу обмежений часовим критерієм – епохою Романтизму; не порівнювалась мовна організація перекладів В. Коптілова з іншими існуючими інтерпретаціями; аспект приналежності мовної особистості перекладача до умовно виокремлених шкіл/традицій в історії українського художнього перекладу також не став предметом нашого дослідження, що, як наслідок, зумовлює перспективність цієї розвідки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Криса Б. С. Світоглядні аспекти художнього перекладу / Б. С. Криса ; АН УРСР, Ін-т сусп. наук. – К. : Наук. думка, 1985. – 127 с.
2. Тихолоз Б. Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії: Студії. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 180 с.

3. Стріха М. Український художній переклад : між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт; Наш час, 2006. – 342 с.
4. Демецька В.В. Теорія адаптації в перекладі : автореф. дис. ... докт. філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / В. В. Демецька ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 36 с.
5. Коптілов В. У невинному плині хвилин / В. Коптілов // Вітчизна. – 1995. - № 3-4. – С. 12 – 13.
6. Бросаліна О. Вірші з перекладачевої шухляди / О. Бросаліна // Київська Русь. – 2010. - № 8. – С. 13 - 21.
7. Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О.А. Семенюк, В. Ю. Паращук. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 240 с.
8. Коломієць Л. Еволюція напрямів в англо-українському поетичному перекладі кінця XIX – початку XXI ст. : автореф. дис. ... д-ра філол. наук ; спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Л.В. Коломієць ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 41 с.
9. Лановик М. Теорія відносності художнього перекладу: літературознавчі проєкції. / М. Лановик. – Тернопіль, 2006. – 470 с.
10. Потебня О.О. Естетика і поетика слова. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с.
11. Шевченко О. Н. [Рукопись] Языковая личность переводчика (на материале дискурса Б.В. Заходера) : дис. ... канд. філол. наук; спец. 10.02.19 – теорія языка / О. Шевченко. – Волгоград, 2005. – с.
12. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. / Ю. Н Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
13. Гейне Г. Тангейзер / З нім. Пер. В. Коптілов // Гейне Г. Вибрані твори в чотирьох томах. – Том 1. Поезії. – К. : Дніпро, 1972. – С. 185 - 192.
14. Словник синонімів української мови: В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та інші. – К.: Наук. думка, 2001.
15. Фразеологічний словник української мови. В 2-ох т. / Уклад. В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 1999.
16. Мюллер В. Великий німецько-український словник. – К.: Чумацький Шлях, 2005. – 792 с.
17. Гюго В. Видіння / З франц. пер. В. Коптілов // Гюго В. [Сер. Перлини світової лірики]. – К.: Дніпро, 1971. – С. 136.
18. Блейк В. Тигр / З англ. пер. В. Коптілова // Співець : Із світової поезії кінця XVIII – першої половини XIX сторіччя : Збірка / Упорядкував Г. Кочур. – К. : Веселка, 1972. – С. 66.
19. Robinson, Douglas. Literal translation / Baker Mona (ed.) // Routledge Encyclopedia for Translation Studies. – London & New York: Routledge, 1998. – 651 p.
20. Гейне Г. Аудієнція / З нім. Пер. В. Коптілов // Гейне Г. Вибрані твори в чотирьох томах. – Том 1. Поезії. – К. : Дніпро, 1972. – С. 323 – 324.
21. Словацький Ю. До матері / З пол. пер. В. Коптілов // Антологія польської поезії. – Том 1. – К. : Дніпро, 1979. – С. 234.
22. Бахтін М. Собр. соч. в 5 т. – Т. 5. – М., 1996. – 423 с.
23. Науменко А. Н. Філософсько-культурологічні засади сучасного перекладу / А. Н. Науменко // Філологічні трактати. – Том 1. - № 2 (2009). – С. 118 – 127.

24. Маршак С. Собр. соч. : В 8-ми тт. – Т. 3. – М. : Худ. лит-ра, 1971.
25. Коптілов В.В. Фоностилістика / В.В. Коптілов // Сучасна українська літературна мова. Стилістика. – К. : «Наук. думка», 1973. – С. 211 – 243.
26. Словник української мови: У 11 т. / Редкол.: І. К. Білодід та ін. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 - 11.
27. Коптілов В. Гейне на Україні / В. Коптілов // Всесвіт. – 1973. - № 2. – С. 183 – 190.
28. Коптілов В. Гейне українською мовою / В. Коптілов // Вітчизна. – 1957. - № 9. – С. 212 – 217.
29. Коптілов В. Гейне в укр. перекладах. Післямова. / В. Коптілов // Г. Гейне. Вибрані твори. В 4-ох т. – Т. 4. – К. : «Дніпро». – 1974. – С. 365 – 380.
30. Гейне Г. „Мій гнів минув, біль серце розітнув...” / З нім. пер. В. Коптілов // Гейне Г. Вибрані твори в чотирьох томах. – Том 1. Поезії. – К. : Дніпро, 1972. – С. 74.
31. Гейне Г. «Не жаль мені, хай серце розіб'є...» / З нім. пер. Лесі Українки // Гейне Г. Книга пісень. – К., 1994.
32. Абуашвили А. Критерий объективен / А. Абуашвили // Вопросы литературы. – 1978. - № 6. – С. 105-109.
33. Коптілов В. Вибір / В. Коптілов // Київська Русь. – 2010. - № 8.

УДК 811.411.21'06'25'27'276

*Заза Ю.Я.
(Львів, Україна)*

«ДОБРОГО ДНЯ» ЧИ «ЛАСКАВО ПРОСИМО»? - КУЛЬТУРНИЙ ТА СИТУАТИВНИЙ КОНТЕКСТИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ДЕЯКИХ АРАБСЬКИХ ПРИВІТАНЬ

У статті запропоновано й аргументовано українські еквівалентні відповідники деяким арабським етикетним формулам із врахуванням культурного та ситуативного контекстів.

Ключові слова: *привітання, прагматичний смисл, ситуативний і культурний контекст, перекладацькі трансформації.*

В статті пропонується й аргументовано українські еквіваленти деяким арабським етикетним формулам, урахувавши культурний і ситуативний контексти.

Ключевые слова: *приветствие, прагматический смысл, ситуационный и культурный контекст, переводческие трансформации.*

The article focuses on Ukrainian equivalents of some Arabic etiquette greeting formulae, taking into consideration situational and culture context.

Key words: *greetings, pragmatic meaning, situational & culture context, translation transformation.*